

نگاهی به وضعیت کارگران در برداشت مرکبات

مهرداد مهرپور محمدی

mehrdadmehrpour@yahoo.com

باغداری و تولید مرکبات در استان مازندران از جمله فعالیت های مهم بخش کشاورزی این استان است و استان مازندران سهم مهمی از تولید مرکبات کشور را به خود اختصاص داده است.^۱ من در این نوشته نگاهی کوتاه به فعالیت کارگران در مرحله برداشت مرکبات (پرتقال و نارنگی که محصولات عمده خانوادگی مرکبات در مازندران هستند) در مناطق مرکزی استان مازندران دارم.

مدت برداشت: طول مدت کار کارگران در برداشت پرتقال و نارنگی به طور تقریبی از اوایل مهر ماه هر سال آغاز می گردد و تا اواخر دی ماه به طول می انجامد. یعنی کمی بیشتر از ۱۲۰ روز به طول می انجامد. البته در این میان شرایط آب و هوا و بازار هم تأثیرگذار است. برداشت نارنگی زودتر از برداشت پرتقال آغاز می گردد.

زمان (ساعات) کار: زمان چندان دقیقی در مورد ساعات آغاز و پایان کار کارگران اعمال نمی گردد اما به طور معمول کارگران از حدود ساعت ۷ صبح آغاز به کار می کنند و جدای از وقت صرف غذا، حداقل در حدود هشت (۸) ساعت کار می کنند.

تعداد کارگر مورد نیاز برای برداشت: به طور معمول محصول (بار) را به صورت وزنی (ثنی) می چینند. تعداد کارگر مورد نیاز برای برداشت پرتقال و نارنگی با هم تفاوت دارد و در برداشت نارنگی به تعداد بیشتری کارگر نیاز است. در برداشت پرتقال، در یک روز کاری، تعداد پنج (۵) کارگر مقدار پنج (۵) تن بار را می چینند و در خودروهای باری (معروف به خاور) بار می زنند و در برداشت نارنگی تعداد ده (۱۰) تا دوازده (۱۲) کارگر کار چیدن و بارزدن پنج (۵) تن بار را در یک روز کاری انجام می دهند.

شیوهی گردآوری کارگران: کارفرمایان (مالکان باغات و یا دلالانی که اقدام به خرید محصول باغات می کنند) برای تامین نیروی کار مورد نیاز جهت چیدن محصول، با افرادی که «سرکارگر» نامیده می شوند تماس می گیرند. سرکارگران پس از آگاهی از حجم کار، با تعداد مورد نیاز کارگر برای برداشت تماس می گیرند و با آن ها در بارهی زمان و مکان هماهنگی می کنند. در خصوص رفت و آمد کارگران به محل باغات و برگشتن آنان، یا سرکارگران ترتیب جابهجایی کارگران را می دهند و یا مکانی را برای گردآمدن کارگران تعیین می کنند و سپس کارفرما صبح با

وسيله‌ی نقلیه به دنبال کارگران می‌رود و آنان را به محل باغ می‌برد و پس از پایان کار روزانه نیز آنان را به همان مکان برمی‌گرداند. به طور معمول سرکارگر در ازای هر کارگری که تامین می‌کند و همراه می‌برد، مبلغی از کارفرما دریافت می‌نماید.

وضعیت شغلی: کار برداشت مرکبات فصلی است و کسانی که به این کار می‌پردازند کارگر فصلی به شمار می‌روند. این کارگران هیچ گونه قراردادی با کارفرما منعقد نمی‌کنند و تمام قول و قرارها به طور شفاهی گذاشته می‌شود. همچنین کارگران در طول زمانی که مشغول به این کار هستند از هیچ نوع پوشش بیمه‌ای برخوردار نیستند.

برخی ویژگی‌های کارگران: کارگران فعال در برداشت مرکبات بومی استان هستند. در خصوص جنسیت کارگران، تاکید خاصی نیست و زنان و مردان هر دو در کار برداشت فعالیت می‌کنند. در میان کارگران افراد تحصیل‌کرده و از جمله دارندگان مدارک تحصیلی دانشگاهی نیز به چشم می‌خورد.

نوع فعالیت ها: برخی کارگران که تعداد بیشتری را در یک گروه برداشت تشکیل می‌دهند، اقدام به چین پرتقال یا نارنگی از درختان می‌کنند که به این کارگران «بارچین» گفته می‌شود. کارگران بارچین نارنگی و یا پرتقال را پس از چین در سبد یا زنبیل یا سطلی که به همراه دارند (در هنگام چین میوه از قسمت‌های بالای درخت، معمولاً سبد یا زنبیل را به شاخه‌های درخت آویزان می‌کنند) می‌ریزند. چنانچه کارگران روی نردبان و در حال برداشت میوه از قسمت بالای درخت باشند، پرشدن سبد را اطلاع می‌دهند و سبد را به وسیله‌ی ریسمانی که به آن بسته‌اند به پایین می‌فرستند و سپس کارگری سبدها و یا زنبیل‌هایی که پر شده‌اند را برمی‌دارد و در مکانی نزدیک به جایی که میوه‌ها را در جعبه می‌چینند، خالی می‌کند و سبد خالی را به کارگران بازمی‌گرداند.

برخی از کارفرمایان در همان محوطه‌ی باغ مرکبات اقدام به جعبه زدن پرتقال یا نارنگی برای ارسال آن به بازار می‌کنند که این افراد، علاوه بر کارگران بارچین، کارگران دیگری را نیز به خدمت می‌گیرند که محصول چیده شده از درختان را داخل جعبه‌ها می‌چینند. به این کارگران اصطلاحاً «باربند» می‌گویند. باربندها میوه‌های سالم و ناسالم، درشت و ریز، و خوش‌رنگ و غیر آن را از هم جدا می‌کنند و در هنگام چین بار در جعبه، ابتدا میوه‌هایی را می‌چینند که کیفیت پایین تری دارد و در یکی دو ردیف بالای جعبه، میوه‌های درشت و خوش‌رنگ و سالم را می‌چینند که به اصطلاح مشتری پسند باشد.

برخی کارفرمایان کار بسته بندی میوه را در محوطه‌ی باغ انجام نمی‌دهند و میوه را پس از چین به کارگاه‌های معروف به سورتینگ انتقال می‌دهند که فعالیت‌هایی چون «سبزدایی»، «شستشوی میوه»، «رنگ آوری»، «واکس زنی»، «درجه بندی» و «بسته بندی» را انجام می‌دهند. البته در طول فصل برداشت پرتقال و نارنگی، در مکان‌هایی در مناطق مختلف تولید مرکبات، مراکز جمع آوری و خرید محصول برپا می‌شود که محصول را به صورت «درهم» می‌خرند و خود به صورت دستی اقدام به درجه بندی و بسته بندی می‌نمایند.

دستمزد کارگران: در سال ۱۳۹۰، دستمزد کارگران مرد بارچین برای یک روز کار در حدود ۱۸ تا ۱۹ هزار تومان و دستمزد کارگران زن بارچین برای یک روز کار مشابه در حدود ۱۴ تا ۱۵ هزار تومان بوده است. البته دستمزد کسانی که کار باربندی را انجام می‌دهند بیشتر است و آنان در حدود دو (۲) برابر کارگران بارچین دستمزد دریافت می‌کنند زیرا باربندی در پروسه آماده سازی محصول برای عرضه به بازار، فعالیت مهمی به شمار می‌رود و به وسیله‌ی

ترفندهایی که در این مرحله صورت می‌گیرد، محصول با شرایط بهتری به فروش می‌رسد. همچنین سرکارگر چنانچه علاوه بر گردآوری کارگران و نظارت بر امور، خود نیز به کار پردازد، دستمزدی در حدود دو برابر کارگران بارچین دریافت می‌نماید. قابل ذکر است که دریافتی کارگران و حتی باغداران، در برابر سودهای دلالتان (که در موارد زیادی محصول باغات را پیش خرید می‌کنند) مبالغ چندانی نیست. در حالی که باغداران و نیز کارگران مزدی کمتر از زحمت خود را دریافت می‌کنند، دلالتان با اقداماتی چون پیش خرید باغات، انبار محصول برای افزایش قیمت و تقلب در نحوه‌ی عرضه‌ی محصول؛ سود سرشاری عاید خود می‌کنند. در این میان، مصرف‌کنندگان نیز محصولات را با قیمتی بسیار بیشتر از بهای واقعی خریداری می‌کنند.

غذای کارگران: غذای کارگران به عهده‌ی کارفرما است و نوع و کیفیت و کمیت آن بستگی کامل به قیمت مواد غذایی دارد. به طور معمول صبحانه‌ی کارگران؛ سیب زمینی و تخم مرغ پخته، و یا گوجه و خیار، و یا عدس پخته (عدسی) همراه با چای است، اغلب هر کدام که ارزانتر تمام شود. همچنین برای ناهار دو (۲) روز لوبیا می‌دهند و یک روز آبگوشت. البته با گرانی و حشمتناک مواد غذایی در ایران و به ویژه کالایی مانند گوشت، کیفیت غذایی که به کارگران مورد بحث ارایه می‌شود نیز، کاهش بسیار داشته است. از این رو، به ویژه در سالیان اخیر، گاه کارگران همراه خود غذایی برای خوردن می‌آورند.

مشکلات و خطرات: اگرچه اغلب کارفرمایان معتقدند که خطرات چندانی در این کار، به ویژه در هنگام کار وجود ندارد اما برداشت مرکبات ضمن آن که کار سخت و دشواری است، خالی از خطر و مشکلات هم نیست. کارگران برای چیدن میوه از قسمت‌های بالای درختان، از نردبان استفاده می‌کنند و احتمال دارد که گاه کارگری از نردبان سقوط کند و آسیب ببیند. همچنین احتمال آسیب دیدگی صورت به وسیله‌ی شاخه‌ها وجود دارد. علاوه بر آن برداشت از مهر ماه شروع می‌شود و در دی ماه پایان می‌پذیرد، یعنی بخش عمده‌ای از آن در فصل بارندگی و سرما انجام می‌گیرد که عوارض خاص خود را دارا است. خطر دیگری که ممکن است رخ دهد، تصادف وسایل نقلیه حامل کارگران است. از آنجایی که زمان رفتن کارگران به باغات و بازگشت آنان مصادف با تاریکی هوا می‌گردد، احتمال بروز تصادف بیشتر می‌گردد.

۱- آمار سطح و تولید مرکبات

آمار کشوری

سطح: سطح زیرکشت مرکبات کشور در سال ۱۳۸۷ حدود ۲۹۱ هزار هکتار برآورد شده است که ۸/۸۲ (هشتاد و دو و هشت دهم) درصد آن درختان بارور مرکبات و ۲/۱۷ (هفده و دو دهم) درصد بقیه نهال می‌باشد. استان مازندران با داشتن ۶/۳۴ (سی و چهار و شش دهم) درصد از سطح بارور باغات مرکبات کشور، بیشترین سطح را دارا است. **تولید:** تولید مرکبات کشور (آمار سال ۱۳۸۷) در حدود چهار (۴) میلیون تن برآورد شده است که مازندران با تولید ۱/۴۵ (چهل و پنج و یک دهم) درصد از کل تولید، بیشترین مقدار تولید را داشته است.

آمار استان مازندران

سطح: کل سطح کشت باغات (بارور و غیربارور با احتساب درختان مخلوط و پراکنده) استان مازندران در سال ۱۳۸۷، ۱۰۳۲۱۱ هکتار بوده است.

تولید: میزان تولید مرکبات در استان مازندران در سال ۱۳۸۷، مقدار ۱۸۱۵۲۲۸ تن بوده است.

محصولات: پرتقال، نارنگی، لیموترش، لیموشیرین، گریپ فروت و نارنج محصولات مرکباتی هستند که در استان مازندران تولید می شوند. پرتقال با ۸۳۸۵۰ هکتار سطح کشت، محصول عمده‌ی خانواده مرکبات در استان مازندران به شمار می رود و پس از آن نارنگی با ۱۵۳۶۵ هکتار و نارنج با ۲۲۷۴ هکتار، اقلام مهم مرکبات تحت کشت هستند. در سال ۱۳۸۷، مقدار تولید پرتقال برابر با ۱۴۶۷۱۵۸ تن، نارنگی برابر ۲۹۹۶۷۷ تن و نارنج برابر با ۲۸۷۵۳ تن بوده است.

منبع: نتایج طرح آمارگیری نمونه ای محصولات باغی «سال ۱۳۸۷». وزارت جهاد کشاورزی. معاونت امور برنامه ریزی و اقتصادی. دفتر آمار و فناوری اطلاعات. تهران: ۱۳۸۹.